

พุทธวิธีการสอนสังคมเพื่อการอนุเคราะห์อย่างบูรณาการ

Buddha's Method for Social Teaching Assist to Integration

พระครูภาวนาโชติคุณ (กุ้ยไฮ้ ชุตินโร)

Phrakhru Pavanachotikun (Kuihai Chutintaro)

เจ้าคณะตำบลปากช่องเขต ๒ ผู้อำนวยการโรงเรียนพระปริยัติธรรมวัดถ้ำสิงโตทอง

โรงเรียนพระปริยัติธรรมวัดถ้ำสิงโตทอง

E-mail: PhrakhruPavanachotikun@gmail.com

วันที่รับบทความ (Received) : 1 พฤษภาคม 2564

วันที่แก้ไขบทความ (Revised) : 19 พฤษภาคม 2564

วันที่ตอบรับบทความ (Accepted) : 12 มิถุนายน 2564

บทคัดย่อ (Abstract)

พุทธวิธีการสอนสังคมเพื่อการอนุเคราะห์อย่างบูรณาการ พระพุทธเจ้าทรงดำเนินเป็นแบบอย่างที่ดีในการดำเนินชีวิตเพื่อเป็นประโยชน์แก่ผู้อื่น เพื่ออนุเคราะห์สรรพสัตว์ให้พ้นจากความทุกข์ แม้ว่าจะทรงรู้สึกรว่าเป็นการยากลำบากเพียงใดก็ตาม ทรงส่งพระสาวกออกไปประกาศพระศาสนา เพื่อช่วยเหลือสรรพสัตว์ ทรงมีจิตที่ประกอบไปด้วยความเมตตา กรุณาและปรารถนาจะช่วยเหลือผู้อื่นด้วยความบริสุทธิ์ใจ และเสียสละโดยไม่หวังผลตอบแทน พระพุทธจริยาอันเกิดจากการตั้งปณิธาน หรือการตั้งความปรารถนาที่เป็นพระพุทธเจ้า เพื่อช่วยเหลือ สรรพสัตว์ให้พ้นจากความทุกข์และสังสารวัฏ ตั้งแต่เมื่อครั้งที่ยังทรงเป็นพระโพธิสัตว์ โดยมีจุดเริ่มต้นมาจากการพิจารณาเห็นความทุกข์ของสรรพสัตว์โทษภัยของกิเลสและสังสารวัฏ “เราตรัสรู้แล้ว จะให้ผู้อื่นตรัสรู้ด้วย เราพ้นแล้วจะให้ผู้อื่นพ้นด้วย เราข้ามได้แล้ว จะให้ผู้อื่นข้ามได้ด้วย” (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), 2547 : 20)

คำสำคัญ: พุทธวิธี, การอนุเคราะห์, บูรณาการ.

Abstract

Buddha's Method for Social Teaching Assist to Integration. Buddha was going on for life style to others. Therefore, to help them without suffering, although, he known all those cases. Then, he support disciple go to announcement for religion to help all living. Buddha had good mental kindness please and wish to help all others with purity. He sacrifices by no any compensation. He had determines or wished to help all animals without suffering and rebirth. Since he was Bodhisattva by mean consider from all animals suffering and Transmigration “I am enlighten one then will help others to know, I am transnational one then will help others too”

Keywords: Buddha' Method, Assist, Integration.

บทนำ (Introduction)

พุทธวิธีการสอนสังคมเพื่อการอนุเคราะห์อย่างบูรณาการคือการเน้นประเด็นปัญหาหลักของแต่ละชาติ มุ่งไปสู่หลักใหญ่ ๆ 4 ประเด็น คือ เศรษฐกิจ การเมืองการปกครอง ความมั่นคง แต่ละประเด็นปัญหาล้วนมีความจำเป็นและอิงอาศัยกันและกัน ถ้าเศรษฐกิจดีอย่างอื่นก็พลอยหมดปัญหาไป หรือมีปัญหาที่เพียงเล็กน้อย ถ้าเศรษฐกิจมีปัญหา อย่างอื่นก็พลอยได้รับผลกระทบด้วย ทำให้เกิดภาวะสะดุดเป็นลูกโซ่ ในฐานะเศรษฐกิจเป็นเรื่องสำคัญอย่างนี้ พุทธธรรมจึงมองเห็นว่าการจะลดปัญหาแก้ไขเรื่องเศรษฐกิจให้ลดน้อยลงหรือหมดปัญหา ต้องมีการศึกษาหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนา และนำมาปรับใช้กับชีวิตประจำวัน จึงจะสามารถแก้ไขปัญหาได้ หลักพุทธธรรมที่จะนำมาศึกษาในบทเรียนนี้ สามารถแก้ปัญหาเศรษฐกิจได้อย่างแน่นอน เพียงแต่ผู้ศึกษาต้องนำไปประพฤติปฏิบัติอย่างจริงจังเท่านั้น เพราะนี่คือคำสอนของพระพุทธเจ้าเป็นคำสอนของผู้หมดปัญหา สิ่งที่น่ามาสอนจึงเป็นไปเพื่อหมดปัญหา มิใช่เป็นไปเพื่อให้เกิดปัญหา ทุกระดับของสังคมสามารถนำหลักพุทธธรรมไปปฏิบัติเพื่อขจัดปัญหาได้อย่างเหมาะสม ปัญหาจึงอยู่ที่ผู้ปฏิบัติ มิใช่อยู่ที่หลักการและวิธีการ เช่นเดียวกับคนไข้ การที่โรคจะหาย คนไข้ต้องรับประทานยาตามคำสั่งของแพทย์ มิใช่หายเพราะแพทย์สั่ง คำสอนทางพระพุทธศาสนา มิใช่ให้คนปฏิบัติตาม ผู้ปฏิบัติจะได้รับประโยชน์เองโดยไม่ต้องรอฟังคำสั่งจากใคร ๆ ตัวอย่างหลักพุทธธรรมเพื่อการบริหารด้านเศรษฐกิจ เช่น (มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539)

1. พุทธวิธีกับหลักธรรมเพื่อการสอนสังคม

ทิวฐธัมมิกัตถ ประโยชน์ หลักธรรมในพระพุทธศาสนา มิได้ปฏิเสธความร่ำรวยมั่งคั่ง แต่มีวิถีทางที่จะนำพาไปสู่ความร่ำรวยมั่งคั่งที่ยั่งยืนอย่างรอบด้าน รวมทั้งช่วยเสริมสร้างภูมิคุ้มกัน (ทรัพย์) ให้ปลอดภัย ไม่ใช่เพียงจนเดี๋ยวรวยโดยฉับพลัน (มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539)

ในความรู้สึกของคนทั่วไปมักมีมุมมองและทัศนคติในลักษณะที่ว่า พระพุทธศาสนามีคำสอนที่มุ่งเน้นในทางให้มนุษย์ลดละซึ่งกิเลส นำพาวิถีชีวิตมุ่งตรงสู่ทางสายกลาง (มัชฌิมาปฏิปทา) ซึ่งดูเหมือนหนึ่งว่าไม่ให้ความสนใจในมิติมาลาความมั่งคั่งด้านเงิน ๆ ทอง ๆ ของการดำเนินชีวิต แต่ในความเป็นจริงแล้ว “หลักธรรมในพระพุทธศาสนา มิได้ปฏิเสธความร่ำรวยมั่งคั่ง แต่มีวิธีที่นำพาไปสู่ความร่ำรวยมั่งคั่งที่ยั่งยืน เสริมสร้างภูมิคุ้มกันในตัวเอง มิใช่เพียงจน เดี่ยวรวยโดยฉับพลัน”

หลักธรรมสำคัญอีกประการ อันเป็นหลักที่นำพามาซึ่งความสุขในชีวิตปัจจุบัน ท่านกล่าวว่าคือหลักทิวฐธัมมิกัตถะ 4 (ประโยชน์ในภพปัจจุบัน) ซึ่งสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ทรงตรัสสอนแก่อุชชยพราหมณ์ ในขณะที่ไปเข้าเฝ้า เพื่อกราบทูลขอให้พระองค์ทรงแสดงธรรมที่เป็นไปในลักษณะเพื่อประโยชน์สุขในปัจจุบันและหลักธรรมที่เป็นไปในลักษณะเพื่อประโยชน์สุขในภายภาคหน้าให้ฟังเนื่องจากตนจะย้ายไปอยู่ในต่างถิ่น พระพุทธองค์จึงทรงตรัสสอน ดังความปรากฏในพระไตรปิฎกตอนหนึ่งว่า

“ดูก่อนพราหมณ์ ธรรม 4 ประการนี้ เป็นไปเพื่อประโยชน์ เพื่อความสุขในปัจจุบัน กล่าวคือ อุฏฐานสัมปทา อารักขสัมปทา กัลยาณมิตตตา และสมชีวิตา

1.1. อุฏฐานสัมปทา เป็นอย่างไร ? คือ กุลบุตรหาเลี้ยงชีพด้วยความขยันในการงาน เธอเป็นผู้ขยัน ขำขันขำนาญ ไม่เกียจคร้านในงานนั้น ประกอบด้วย ปัญญาเครื่องสอบสวน ตรวจตรา รู้จักวิธีปฏิบัติในเรื่อง นั้น ๆ สามารถทำ สามารถจัดการ นี้เรียกว่า อุฏฐานสัมปทา

1.2. อารักขสัมปทา เป็นอย่างไร ? คือ กุลบุตรมีโภคทรัพย์มาก ที่หามาได้ด้วยความขยันหมั่นเพียร แล้ว เธอจัดการคุ้มครองโภคทรัพย์เหล่านั้นไว้โดยพิจารณาว่าทำอย่างไร พระราชาทั้งหลายจะไม่พึงบริโภครทรัพย์เหล่านั้นเสีย พวกโจรไม่พึงลักไปเสีย ไฟไม่พึงไหม้ไปเสีย น้ำไม่พึงพัดพาไปเสีย นี้เรียกว่า อารักขสัมปทา

1.3. กัลยาณมิตตตา เป็นอย่างไร ? คือ กุลบุตรเข้าอาศัยอยู่ในหมู่บ้านหรือตำบลใดก็ตาม เธอเข้า สนิทสนมสนทนาปราศรัย ถกถ้อยปรึกษากับท่านที่เป็นคหบดีบ้าง บุตรคหบดีบ้าง พวกคนหนุ่มที่มีความ ประพฤติเป็นผู้ใหญ่บ้าง คนสูงอายุที่มีความประพฤติเป็นผู้ใหญ่บ้าง ผู้ประกอบการด้วยศรัทธา...ศีล...จาคะ ... และ ปัญญา เธอศึกษาเยี่ยงอย่างความเพียรพร้อมด้วยศรัทธา...ศีล..จาคะ และ ปัญญาของเขา..นี้เรียกว่า กัลยาณมิตตตา

1.4. สมชีวิตา เป็นอย่างไร ? คือ กุลบุตรเป็นผู้เลี้ยงชีวิตเหมาะสม ไม่ให้ฟุ่มเฟือยเกินไป ไม่ให้ ผิดเคืองเกินไป โดยรู้เข้าใจในทางเพิ่มพูนและทางเสื่อมถอยแห่งโภคทรัพย์ ว่าทำอย่างไรรายได้ของเราจึงจะ เหนือรายจ่าย และรายจ่ายของเราจึงจักไม่เหนือรายได้ เปรียบเหมือนคนช่างหรือลูกมือคนช่าง ยกตราซัง ขึ้นแล้วยอมรู้ว่าหย่อนไปเท่านั้น หรือเกินไปเท่านี้ ถ้าหากกุลบุตรนี้มีรายได้เล็กน้อย แต่เลี้ยงชีวิตอยู่อย่าง ฟุ่มเฟือย ก็จะมีผู้กล่าวหาเอาได้ว่า กุลบุตรผู้นี้ใช้สมบัติเหมือนกินมะเดื่อ ถ้ากุลบุตรนี้มีรายได้มาก แต่เลี้ยง ชีวิตอย่างผิดเคือง ก็จะมีผู้กล่าวหาได้ว่า กุลบุตรผู้นี้คงจะตายอย่างคนอนาถา แต่ด้วยเหตุที่กุลบุตรเลี้ยงชีวิต เหมาะสม... จึงเรียกว่า สมชีวิตา

2. การอนุเคราะห์อย่างบูรณาการ

หลักธรรมของพระพุทธศาสนาย่อมทำให้เข้าใจแจ่มแจ้งในเรื่องที่เป็นไปในลักษณะของประโยชน์สุข ในปัจจุบัน ที่มีแง่มุมทางลึกลงทางเศรษฐศาสตร์มีมิติที่ครอบคลุมการดำเนินชีวิตทั้งการอยู่ การกิน รวมถึง ความสัมพันธ์ทางกิจกรรมของเศรษฐกิจในทุก ๆ เรื่องเลยทีเดียว นำพามาซึ่งความมั่นคงและสมบูรณ์ ซึ่ง หลักธรรมที่น่าพาสู่ความ “ร่ำรวยและมั่งคั่ง” อย่างยั่งยืนนั้นโบราณท่านเรียกว่า “หลักธรรมหัวใจเศรษฐี (อุ อา ก ส)” โดยที่มีสาระสำคัญโดยสรุป 4 ประการ กล่าวคือ

2.1 ขยันหา (อุฏฐานสัมปทา) หมายถึง ความขยันหมั่นเพียร เสาะแสวงหาหนทาง วิธีการในการทำ มาหากิน รวมถึงกินลึกลงไปในเรื่องของความมีศีลธรรมและคุณธรรมนำทางความขยันนั้น เป็นไปในลักษณะ ของความขยันใน “สัมมาอาชีพ” เป็นอาชีพที่ถูกต้องตามครรลองคลองธรรม หากเป็นความขยันที่ผิดเพี้ยน

จากครรลองคลองธรรมนำไปสู่การประกอบอาชีพที่ไม่สุจริตแล้วนั้น ไม่ใช่ความหมายของคำว่าขยันตามหลักธรรมหัวใจเศรษฐกิจ เกี่ยวเนื่องจาก หากประกอบอาชีพที่ไม่สุจริตแล้วล้วนแต่นำพามาซึ่งความเดือดร้อนในอนาคต เปรียบเสมือนเป็นการไปเบียดเบียนเอาทรัพย์สินของบุคคลอื่นมาเป็นของตัวเอง ถึงแม้ว่าหากในปัจจุบันกฎหมายนั้นยังไม่สามารถที่จะเอาผิดได้ แต่ตัวเราก็อ้างใจตัวเองว่า ทรัพย์สินดังกล่าวที่หามาได้นั้นไม่ถูกต้องตามครรลองคลองธรรม ก็เกิดความทุกข์ใจในความกลัวว่าสักวันหนึ่งจะถูกจับได้และได้รับผลกระทบนั้น

2.2 รักษาดี (อารักขสัมปทา) หมายถึง การเก็บรักษาทรัพย์สินเป็นการต่อยอดมาจากเงินทองที่เราขยันหามาจากสัมมาอาชีพที่สุจริตนั้น กินลึกกลงไปในการบริหารจัดการทรัพย์สินดังกล่าวให้งอกเงยออกดอกออกผลตามมาด้วย เป็นไปในลักษณะของการเก็บรักษาและใช้ไปในทางที่ก่อให้เกิดประโยชน์สูงสุด หลักธรรม “อารักขสัมปทา (รักษาดี)” ในข้อนี้มีจุดมุ่งหมายสอนให้ประหยัดมัธยัสถ์รู้จักเก็บออมรวมความถึงรู้จักบริหารการใช้จ่าย ซึ่งนัยก็เปรียบเสมือนเป็นการดูแลรักษาคุ้มครองโภคทรัพย์ที่หามาได้ด้วยสัมมาอาชีพไม่ให้หมดไปในทางที่เสื่อมเสียและเป็นอันตรายต่อตนเองและผู้อื่นหรือให้รู้จักในคุณค่าของทรัพย์สินที่หามาได้โดยรู้จักเก็บและใช้ไปในทางที่เป็นประโยชน์ต่อตนและบุคคลอื่น

2.3 ผูกไมตรีกับกัลยาณมิตร (กัลยาณมิตรตตา) หมายถึงการรู้จัก “คบคนดี มีความเป็นเพื่อนแท้” ความเป็นเพื่อนแท้จริงนั้นย่อมนำมาพามาในเส้นทางที่ดี ๆ จะพึงสังเกตได้ว่าหลักธรรมในข้อนี้ต่อยอดมาจากการขยันหาและรักษาดี เกี่ยวเนื่องจาก มนุษย์เป็นสัตว์สังคมต้องมีการปฏิสัมพันธ์กับบุคคลรอบข้าง ดังนั้น หากว่าเรามีกัลยาณมิตรแล้ว ความเจริญก้าวหน้าก็เกิดขึ้น ซึ่งในวิถีชีวิตของสังคมเศรษฐกิจที่มนุษย์ถือเป็นสัตว์สังคมที่ต้องเข้าไปปฏิสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ด้วยกันเองอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ นั้น สิ่งสำคัญอีกประการในการดำเนินชีวิตก็คือการเลือกคบมิตร ซึ่งถือได้ว่าเป็นเป็นองค์ประกอบสำคัญตามหลัก “มงคลชีวิต 38 ประการ” อันเป็นหลักคำสอนในพระพุทธศาสนาที่ว่าด้วยมงคลแรกคือ “ไม่คบคนพาล” และต่อด้วยมงคลประการที่สองคือต้องรู้จัก “คบบัณฑิต” เป็นที่น่าพึงสังเกตว่าหลักธรรมมงคลชีวิตในพระพุทธศาสนาที่สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ยกเอามาเป็นหลักปฏิบัติในลำดับที่ 1 และ 2 นั้นเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับคน บ่งชี้ให้เห็นว่าปัญหาที่สำคัญของการดำเนินชีวิตตามหลักพระพุทธศาสนานั้นสิ่งสำคัญและต้องคำนึงถึงในเบื้องต้นคือเรื่องคน ดังที่เคยได้ยินได้ฟังมาบ่อย ๆ ในทำนองที่ว่า “คนนี้เสียคนเพราะคบเพื่อน ไม่ดี ส่วนคนนี้ได้ดีเพราะมีเพื่อนที่ดีคอยแนะนำและช่วยเหลือเกื้อกูลไม่ให้เดินทางผิด” “ผูกไมตรีกับกัลยาณมิตรในหลักธรรมของหัวใจเศรษฐกิจ จึงมีมิติที่ต่อยอดและสอดคล้องเกี่ยวเนื่องกับขยันหาและรักษาทรัพย์สินเอาไว้ ซึ่งถ้าหากว่าเรามีกัลยาณมิตรที่คอยให้คำปรึกษาและแนะนำแล้วทรัพย์สินที่เราหามาได้รวมทั้งเก็บรักษาและใช้ไปนั้นก็ก่อให้เกิดประโยชน์สูงสุด”

2.4 ดำรงชีวิตแบบพอเพียง (สมชีวิตา) หมายถึง การรู้จักคุณค่าของทรัพย์สินเงินทอง ที่หามาได้ใช้จ่ายให้เกิดประโยชน์สูงสุด ไม่ใช้จ่ายฟุ่มเฟือย รวมถึงกินลึกกลงไปใน ความพอประมาณ ความสมเหตุสมผล

ความสมดุล และสร้างภูมิคุ้มกันให้กับชีวิต เกี่ยวเนื่องจาก ความพอเพียง มีลักษณะอกาลโก (ไม่เลือกกาลไม่เลือกสมัย) คือ สามารถใช้ได้ทุกเวลาและทุกสถานที่ เพราะเป็นหลักแห่งความเป็นจริงเสมอ “ความพอเพียง” มีคุณลักษณะ ที่สำคัญคือ

ประการแรก ความพอประมาณ คือ เป็นความพอดีที่ไม่มากเกินไปและไม่น้อยเกินไป หรือไม่สุดโต่งทั้งสองด้านไม่ว่าจะเป็นมิติทางสังคม มิติทางการเมือง และมิติทางเศรษฐกิจ และที่สำคัญในความพอดีที่มีอยู่หรือได้มานั้นต้องไม่เบียดเบียนตนเองและไม่ก้าวข้ามไปเบียดเบียนคนอื่น เป็นความพอดีที่ตั้งอยู่บนหลักของศีลธรรมและคุณธรรมเป็นสำคัญ

ประการที่สอง ความสมเหตุสมผล ประกอบไปด้วย

- ความสมเหตุสมผลในการจัดลำดับความสำคัญ เป็นการจัดลำดับความสำคัญในการตัดสินใจของทุกมิติทั้งเศรษฐกิจ การเมือง และสังคม ในประเด็นที่มองถึงความสมเหตุสมผลทางเศรษฐกิจ การเมือง และสังคม โดยมีผลประโยชน์ของส่วนรวมเป็นที่ตั้ง

- ความสมเหตุสมผลในกระบวนการดำเนินการ เป็นการคำนึงถึงความเหมาะสมของวิธีการและขั้นตอนของการดำเนินการต้องโปร่งใส ไม่เอื้อผลประโยชน์ให้กับกลุ่มตนเองและพวกพ้อง ที่สำคัญต้องยึดหลักธรรมาภิบาล

- ความสมเหตุสมผลในด้านผลกระทบหรือต้นทุนทางสังคม เป็นการคำนึงถึงผลกระทบที่มีต่อสังคมโดยรวม ตลอดจนสิ่งแวดล้อม โดยยึดหลักของความสมดุลและดุลยภาพโดยรวมของมนุษย์กับมนุษย์และมนุษย์กับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเป็นที่ตั้ง

ประการที่สาม ความสมดุลของความสัมพันธ์ในมิติต่าง ๆ คือ เป็นความสมดุลทางหลักความคิด ความสมดุลทางหลักการพูด ความสมดุลทางหลักการปฏิบัติ รวมถึงความสมดุลในมิติอื่น ๆ ซึ่งเมื่อความพอเพียงเป็นการไม่ไปเบียดเบียนตัวเองและคนอื่น รวมทั้งการไม่ไปเบียดเบียนธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมด้วยแล้ว ทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ด้วยกันและความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในลักษณะดังกล่าวเป็นความสัมพันธ์ในเชิงอุดหนุน ส่งเสริม เกื้อกูลซึ่งกันและกัน เป็นการดำเนินความสัมพันธ์ที่แสวงหาประโยชน์ส่วนรวม ไม่แสวงหาผลประโยชน์ส่วนตัวเป็นเป้าหมายหลัก เพื่อนำไปสู่จุดสมดุลทางเศรษฐกิจ สังคม และการเมือง แทนการนำไปสู่จุดวิกฤติ

ประการที่สี่ การสร้างภูมิคุ้มกัน คือ ความสามารถในการรองรับหรือรับมือกับสภาวะการณ์ความผันผวน และการเปลี่ยนแปลงในด้านต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น ได้เป็นอย่างดี เนื่องจาก ความพอเพียง ทำให้เกิดความสมดุลระหว่างมนุษย์กับมนุษย์และระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เมื่อเกิดการเปลี่ยนแปลงขึ้น จึงได้รับผลกระทบไม่มาก และสามารถกลับสู่จุดสมดุลและดุลยภาพใหม่ได้อย่างรวดเร็ว นั่นเอง

3. พุทธวิธีการสอนสังคมตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง

ความหมาย คำว่า “เศรษฐกิจ” มาจาก 2 คำ คือ เศรษฐ แปลว่า ดีเลิศ และว่า กิจ แปลว่า การ ประกอบการ เมื่อรวมกันจึงได้ความว่า การประกอบกิจการงานเกี่ยวกับการผลิต การจำหน่าย จ่าย แจก การบริโภค และการใช้สอยสิ่งต่าง ๆ ให้ได้ผลดีเลิศ ส่วนคำว่า พอเพียง หมายถึง ความเหมาะสม หรือ ความพอดี เน้นการผลิตและการบริโภคแบบพออยู่พอกินเป็นหลัก ซึ่งไม่ได้เน้นกำไรสุทธิ หรือความร่ำรวยเป็นเป้าหมายสูงสุด และเมื่อรวมกันจึงได้ความว่า การผลิตจำหน่าย และบริโภคอย่างพอเหมาะพอดี นั่นเอง เศรษฐกิจพอเพียง เป็นระบบเศรษฐกิจที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงดำริขึ้น เพื่อแสวงหาทางออกจากวิกฤตเศรษฐกิจให้กับสังคมไทย ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ก็คือ “การที่พึ่งตนเองได้”

วัตถุประสงค์ หรือเป้าหมายหลักของเศรษฐกิจพอเพียง คือ ความสงบสุขของทุกคนในสังคม ประชาชนมีกินมีใช้อย่างเพียงพอแก่ความต้องการ ที่สำคัญต้องไม่ทำตนและผู้อื่นเดือดร้อน เน้นให้คนในชุมชนพัฒนาขีดความสามารถในการผลิตและบริโภคอย่างพอเพียง ไปจนถึงขั้นการแปรรูปอุตสาหกรรมครัวเรือน สร้างอาชีพและเสริมทักษะทางวิชาการที่หลากหลาย ใช้ชุมชนดำรงอยู่ได้ด้วยการยึดหลักแห่งความถูกต้องดีงาม มีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ และช่วยเหลือซึ่งกันและกัน เป็นต้น (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), 2533)

3.1 แนวทางการปฏิบัติตามระบบเศรษฐกิจแบบพอเพียง แนวคิดหลักของเศรษฐกิจพอเพียง คือ การนำคำสอนทางพระพุทธศาสนา มาเป็นแนวทางในการประสานกลมกลืนกับวิถีชีวิตของชาวบ้าน ที่เป็นเกษตรกรอย่างชาญฉลาด และเป็นรูปธรรม หลักจริยธรรมดังกล่าว คือหลักการเดินสายกลาง หรือ มัชฌิมาปฏิปทา ในระดับโลกียธรรม การเดินทางสายกลาง คือธรรมที่เหมาะสมแก่ชาวบ้านทั่วไป ได้แก่ความเป็นผู้รู้จักพอในการบริโภคใช้สอยทรัพยากรธรรมชาติ และการใช้ชีวิตแบบไม่ฟุ้งเฟ้อ ฟุ้งเฟ้อ ซึ่งมีลักษณะเป็นการเน้นการลด ละ เลิก อบายมุข ด้วยการประพฤติตามหลักเบญจศีล และ เบญจธรรม ซึ่งถือเป็นหัวใจสำคัญของการเป็นวิถีพุทธ

3.2. แนวทางการปฏิบัติตนตามหลักเศรษฐกิจพอเพียง

1) ประหยัด ลดละความฟุ้งเฟ้อ ตัดทอนค่าใช้จ่ายในทุกด้านที่ไม่จำเป็น ดังพระราชดำรัสว่า “ความเป็นอยู่ที่ดีต้องไม่ฟุ้งเฟ้อ ต้องประหยัดไปในทางที่ถูกต้อง”

2) ประกอบอาชีพด้วยความสุจริต ดังพระราชดำรัสที่ว่า “ความเจริญของคนทั้งหลายย่อมเกิดมาจากการประพฤติชอบและการหาเลี้ยงชีพชอบเป็นสำคัญ”

3) ละเลิกการแก่งแย่งผลประโยชน์และแข่งขันกันในทางการค้าขายกันอย่างรุนแรงดังอดีต ดังพระราชดำรัสว่า “ความสุขความเจริญอันแท้จริงนั้น หมายถึงความสุขความเจริญที่บุคคลแสวงหามาได้ด้วยความเป็นธรรม ทั้งในเจตนาและการกระทำที่ไม่ใช่ได้มาด้วยความบังเอิญ หรือด้วยการแก่งแย่งเบียดเบียนมาจากผู้อื่น”

4) “ไม่หยุดนิ่งที่จะหาทางให้ชีวิตหลุดพ้นจากความทุกข์ยาก ขวนขวายใฝ่หาความรู้ให้เกิดมีรายได้จนถึงขั้นพอเพียง ดังพระราชดำริว่า “การที่ต้องการให้ทุกคนพยายามที่จะหาความรู้และสร้างตนเองให้มั่นคงขึ้นเพื่อตนเอง เพื่อที่จะให้ตัวเองมีความเป็นอยู่ที่ก้าวหน้า ที่มีความสุข พอมีพอกิน เป็นขั้นหนึ่งและขั้นต่อไป ก็คือ ให้เกียรติว่ายืนได้ด้วยตนเอง”

5) ลดละสิ่งชั่วให้หมดสิ้นไป ดังที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้พระราชทานพระบรมราโชวาทว่า “พยายามไม่ก่อความชั่วให้เป็นเครื่องทำลายตัวทำลายผู้อื่น พยายามลด พยายามละความชั่วที่ตนเองมีอยู่ พยายามก่อความดีให้แก่ตัวอยู่เสมอ พยายามรักษาและเพิ่มพูนความดีที่มีอยู่นั้นในห้วงกมลสมบุรณ์ยิ่งขึ้น”

3.3 หลักธรรมในเศรษฐกิจพอเพียงระบบเศรษฐกิจแบบพอเพียง ที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงพระราชดำริและพระราชทานไว้ให้เป็นแนวทางในการพัฒนาประเทศแก่คนไทยนั้น วัตถุประสงค์หรือเป้าหมายหลัก คือ ความสงบสุขของผู้คนในสังคม ประชาชนมีกินมีใช้อย่างเพียงพอแก่ความต้องการ ที่สำคัญต้องไม่ทำตนและผู้อื่นเดือดร้อน หากวิเคราะห์โดยละเอียดก็จะพบว่า ทรงประยุกต์มาจากหลักธรรมในพระพุทธศาสนานั้นเอง จาก พระราชดำรัสอธิบายขยายความหมายของระบบเศรษฐกิจแบบพอเพียงที่กล่าวมาข้างต้น นั้นทำให้เราพบว่ามีหลักธรรมต่อไปนี้ปรากฏเป็นรากฐานอยู่ในระบบเศรษฐกิจแบบพอเพียงหลักสันโดษ มุ่งให้บุคคลพึงพอใจในสิ่งที่ตนเองได้มา และใช้จ่ายในสิ่งที่ก่อให้เกิดประโยชน์ ให้บุคคลรู้จักประมาณ ได้แก่ การประหยัดและรู้จักออม ไม่ฟุ่มเฟือยฟุ้งเฟ้อ มีความเป็นอยู่อย่างสงบเรียบง่าย และโปร่งใส ไม่ทะเลาะทะเลาะต่อสู้อยู่ และเบียดเบียนบุคคลอื่น ไม่เอาเปรียบเอาเปรียบกัน อยู่ร่วมกันได้อย่างสันติสุข สันโดษ มีความหมาย 3 นัยคือ ยินดีสิ่งที่ตนได้มา ยินดีในสิ่งที่มิได้อยู่ และ ยินดีด้วยใจที่มั่นคง หลักสัปปุริสธรรม 7 คือ ธรรมของสัตบุรุษ ธรรมที่ทำให้คนมีคุณสมบัติของคนดี ประกอบด้วย

1) ธัมมัญญตา – ความรู้จักเหตุ คือรู้หลักความจริง รู้หลักการ รู้หลักเกณฑ์ รู้กฎแห่งธรรมตา รู้กฎเกณฑ์แห่งเหตุผล และรู้หลักการที่จะทำให้เกิดผล

2) อุตถัญญตา – ความรู้จักอรรถ รู้ความมุ่งหมาย หรือ รู้จักผล คือ รู้ความหมาย รู้ความมุ่งหมาย รู้ประโยชน์ที่ประสงค์

3) อัตถัญญตา – ความรู้จักตน คือ รู้ว่า เรานั้น ว่าโดยฐานะ ภาวะ เพศ กำลัง ความรู้ความสามารถ ความถนัด และคุณธรรม เป็นต้น บัดนี้ เเท่าไร อย่างไร แล้วประพฤติให้เหมาะสมและรู้ที่จะแก้ไขปรับปรุงต่อไป

4) มัตถัญญตา – ความรู้จักประมาณ คือ ความพอดี เช่น ภิกษุรู้จักประมาณในการรับและบริโภคปัจจัยสี่ คฤหัสถ์รู้จักประมาณในการใช้จ่ายโภคทรัพย์ เป็นต้น

5) กาลัญญตา – ความรู้จักกาล คือรู้กาลเวลาอันเหมาะสม และระยะเวลาที่ควรหรือจะต้องใช้ในการประกอบกิจ ทำหน้าที่การงาน เช่น ให้ตรงเวลา ให้เป็นเวลา ให้ทันเวลา ให้พอเวลา เป็นต้น

6) ปริสัจญ์ตาทา – ความรู้จักบริษัท คือรู้จักชุมชน และรู้จักที่ประชุม รู้กริยาที่จะประพฤติต่อชุมชนนั้นๆ ว่า ชุมชนนี้เมื่อเข้าไปหา จะต้องทำกริยาอย่างไร จะต้องพูดอย่างไร ชุมชนนี้ควรสงเคราะห์อย่างไร เป็นต้น

7) บุคคลัญญตาทา หรือ บุคคลปโรปริญญตาทา – ความรู้จักบุคคล คือ ความแตกต่างแห่งบุคคลว่า โดยอธยาศัย ความสามารถ และคุณธรรม เป็นต้น ใครๆ ยิ่งหรือหย่อนอย่างไร และรู้ที่จะปฏิบัติต่อบุคคลนั้นๆ ด้วยดี เป็นต้น

หลักกามโกคีสุข 4 (สุขของคฤหัสถ์ 4) คือ คนครองเรือนควรจะมีความสุข 4 ประการ ซึ่งคนครองเรือนควรพยายามให้เข้าถึงให้ได้ คือ

1) อตถิสุข - สุขเกิดจากการมีทรัพย์ เป็นหลักประกันของชีวิต โดยเฉพาะความอุ่นใจปลาบปลื้มภูมิใจว่าเรามีทรัพย์ที่หามาได้ด้วยกำลังของตนเอง

2) โภคสุข - สุขเกิดจากการบริโภคทรัพย์ หรือใช้จ่ายทรัพย์ คือ รู้จักใช้จ่ายทรัพย์นั้นให้เกิดประโยชน์แก่ชีวิตของตน เลี้ยงดูบุคคลอื่น และทำประโยชน์สุขต่อผู้อื่นและสังคม เป็นต้น

3) อนนสุข - สุขเกิดจากความไม่เป็นหนี้ ไม่ต้องทุกข์ใจ เป็นกังวลใจเพราะมีหนี้สินติดค้างใคร

4) อนวัชชสุข - สุขเกิดจากความประพฤติที่ไม่มีโทษ คือ มีกายกรรม วจีกรรม มโนกรรมที่สุจริต ที่ใครจะว่ากล่าวติเตียนไม่ได้ มีความบริสุทธิ์ และมีความมั่นใจในการดำเนินชีวิตของตน

3.4 ความสอดคล้องของหลักเศรษฐกิจพอเพียงกับหลักธรรมในพุทธศาสนา

1) เน้นความเป็นเศรษฐกิจแบบองค์รวม กล่าวคือ เป็นระบบการพัฒนาชีวิตของปัจเจกชนควบคู่กับการพัฒนาสังคม ชุมชน และสิ่งแวดล้อม โดยมีจริยธรรมคือความเมตตา ความเกื้อกูลสงเคราะห์ ความสามัคคี ความไม่เห็นแก่ตัว ดังหลักของระบบเศรษฐกิจพอเพียงที่กล่าวไว้ว่า มนุษย์อยู่ดี ชุมชนอยู่ดี ธรรมชาติดียั่งยืน

2) เป็นระบบเศรษฐกิจแบบมัชฌิมา ที่มีสัมมาอาชีวะเป็นหัวใจสำคัญ ซึ่งสามารถโยงไปสู่การที่พระพุทธศาสนามีท่าทีปฏิเสธความสุดโต่ง 2 ด้าน คือ การหมกมุ่นในกามสุขอย่างเดียว และการทรมานตนเองในรูปแบบต่าง ๆ

3) เป็นระบบเศรษฐกิจ ที่มุ่งพัฒนาทั้งคนและทั้งกระบวนการทางเศรษฐกิจ ซึ่งถ้าคนไทยปฏิบัติตามระบบเศรษฐกิจแบบพอเพียงก็จะส่งผลให้เกิดภาวะ “เศรษฐกิจงอกงาม ธรรมงอกเงย คนก็มีความสุข”

4) เป็นระบบเศรษฐกิจ ที่ไม่เบียดเบียนใครให้เดือดร้อน ไม่มุ่งทำลายทรัพยากรธรรมชาติ จนกลายเป็นการทำร้ายธรรมชาติ

5) เป็นระบบเศรษฐกิจที่ฝึกให้มนุษย์ตระหนักรู้ถึงศักยภาพในด้านการสามารถพึ่งตนเองได้

4. พุทธวิธีการสอนสังคมเพื่อการปกครองแบบสามัคคีธรรม

การปกครอง หมายถึง การดูแล การคุ้มครอง การบริหาร ให้บ้านเมือง สังคม ประเทศชาติสามารถจะอยู่ด้วยกันได้อย่างเป็นระบบระเบียบ เพื่อให้เกิดความสงบสุขอย่างแท้จริงด้วยระบบการปกครองแบบสามัคคี การที่บุคคลในรัฐหรือประเทศและสังคมนั้นๆ แสดงออกซึ่งการรวมกำลังเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน เพื่อทำงานอย่างใดอย่างหนึ่งอันเดียวกัน เพื่อทำงานอย่างใดอย่างหนึ่งให้สำเร็จสมประสงค์ตามความต้องการของรัฐ หรือประเทศ และสังคมนั้นๆ และกำลังที่รวมกันนั้น เป็นได้ทั้งกำลังทางกาย กำลังทางใจ กำลังทางความรู้ กำลังทางทรัพย์ เพื่อร่วมกันสร้างประโยชน์และความสุข มิใช่รวมกำลังกันเพื่อทำลายหรือสร้างความเดือดร้อนให้แก่ผู้อื่น โดยมีองค์ประกอบด้านคุณธรรมที่เกี่ยวข้อง คือ ความรับผิดชอบ ไม่เห็นแก่ตัว มีใจเป็นธรรม และมีระเบียบวินัย ซึ่งสังเกตได้จากพฤติกรรมที่แสดงออกถึงความสามัคคี คือ การร่วมกันปฏิบัติงานด้วยความกลมเกลียวไม่ทะเลาะวิวาทคิดทำลายหรือแก่งแย่งชิงดีกัน มีความรับผิดชอบต่อตนเองและสังคม ไม่เห็นแก่ตัว มีใจเป็นธรรมและมีระเบียบวินัย ซึ่งเกิดจากการรับรู้และสรุปตามความเข้าใจของแต่ละคน ในส่วนของรูปแบบการปกครองแบบสามัคคีธรรม เป็นรูปแบบการปกครองที่มีในสมัยพุทธกาล เป็นการปกครองที่ให้อำนาจแก่คณะบุคคลที่มีอำนาจได้ร่วมกันปกครอง เพื่อให้สามารถพัฒนาบ้านเมืองก้าวไปสู่ความเจริญรุ่งเรืองได้อีกรูปแบบหนึ่ง ถ้าเปรียบในปัจจุบันแล้วถือว่าระบบประชาธิปไตยมีส่วนคล้ายมากที่สุดกับระบบสามัคคีธรรม หลักการปกครองแบบสามัคคีธรรมนั้นต้องใช้หลักธรรมที่จะช่วยก่อให้เกิดความสามัคคีในสังคมโดยตรง หลักธรรมที่ได้กล่าวมาแล้วคือ หลักอคติ 4 หลักอภิธานิยธรรม 7 ถือได้ว่าเป็นหลักธรรมของผู้ปกครองโดยตรง หลักทศ 6 และหลักสังคหวัตถุ 4 ถือได้ว่าเป็นหลักธรรมของผู้ที่อยู่ใต้การปกครอง ที่จะต้องปฏิบัติเพื่อให้สังคมเกิดความสามัคคีกัน และวิถีชีวิตการปกครองแบบสามัคคีธรรมนั้น ต้องเป็นไปเพื่อประโยชน์ส่วนรวม ภายใต้การปกครองของรูปแบบสามัคคีธรรม เป็นวิถีชีวิตที่ต้องยอมรับฟังความคิดเห็นของผู้อื่นให้มากที่สุด ต้องมีการประชุมหารือ ตกลงกันให้เรียบร้อย ก่อนที่จะได้ดำเนินการสิ่งใดออกมาสู่ ผู้ที่อยู่ใต้การปกครองในรูปแบบนี้

4.1 ความสำคัญของการปกครองแบบสามัคคีธรรมสามารถแบ่งออกเป็นประเด็นที่สำคัญดังนี้

1) การปกครองแบบสามัคคีธรรมต้องเคารพเหตุผลมากกว่าบุคคล คือ จะต้องไม่ศรัทธาในตัวบุคคลหนึ่งบุคคลใดจนลืมนึกถึงความสามารถที่แท้จริง โดยต้องยอมรับว่าทุกคนมีความสามารถ และมีสติปัญญาอยู่ในวงจำกัดอาจมีทักษะที่ถูกต้องในบางเรื่องและผิดในบางเรื่อง จะต้องไม่เคร่งครัดในระบบอาวุโสมากเกินไป ต้องยอมรับฟังความคิดเห็นของคนอื่นเพื่อค้นหาเหตุผลที่ถูกต้องอย่างแท้จริง เพราะเหตุผลจะช่วยจรรโลงให้การปกครองแบบสามัคคีธรรมดำเนินไปได้

2) การปกครองแบบสามัคคีธรรมต้องรู้จักประนีประนอม ผู้ที่มีศรัทธาในระบบนี้จะต้องรู้จักการยอมรับฟังความคิดเห็นของบุคคลอื่น ไม่ยึดมั่นในความคิดเห็นของตนเองอย่างมีดบอด ยอมผ่อน

ปรนหรือแก้ไขปัญหาด่าง ๆ ตามเหตุผลที่ถูกต้องและเหมาะสม ยอมรับการแก้ไขปัญหาด่าง ๆ โดยวิธีสันติมากกว่าการแก้ไขด้วยวิธีที่รุนแรง

3) การปกครองแบบสามัคคีธรรมต้องมีระเบียบวินัย ผู้ที่อยู่ในสังคมประชาธิปไตยต้องเป็นผู้ที่มีระเบียบวินัยประพฤติปฏิบัติตามกฎเกณฑ์ของสังคม ถึงแม้การปกครองแบบสามัคคีธรรมจะมีส่วนที่คล้ายกับประชาธิปไตย ที่ให้มีสิทธิเสรีภาพแก่ประชาชนก็จริง แต่การใช้สิทธิเสรีภาพต้องอยู่ภายใต้ขอบเขตของกฎหมาย การใช้สิทธิเสรีภาพเกินขอบเขตจนไปละเมิดเสรีภาพของบุคคลอื่น ย่อมทำให้เกิดความสับสนอลเวง ความไร้ระเบียบในสังคม ดังนั้น สังคมจะดำรงอยู่ได้ถ้าคนในสังคมเป็นผู้มีระเบียบวินัย

4) การปกครองแบบสามัคคีธรรมต้องมีความรับผิดชอบต่อส่วนรวม ความรู้สึกรับผิดชอบต่อส่วนรวมมักเกิดขึ้นเนื่องจากความรู้สึกว่าตนเป็นเจ้าของประเทศ จะต้องประพฤติตนให้เป็นประโยชน์ต่อส่วนรวม เช่น การรักษาทรัพย์สมบัติของส่วนรวม และปฏิบัติตามกฎหมายบ้านเมือง เป็นต้น

สรรพสัตว์ทั้งหลายล้วนปรารถนาความสุข มนุษยชาติต่างปรารถนาอยากให้โลกมีสันติสุข มีการเรียกร้องหาสันติภาพกันทั่วโลก แต่จะมีสักกี่คนที่รู้ว่า สันติภาพภายนอกต้องเริ่มมาจากสันติสุขภายใน และสันติสุขภายในต้องเริ่มจากการฝึกฝนใจให้หยุดนิ่ง เว้นจากการปฏิบัติธรรมแล้ว ไม่มีวิธีอื่นใดที่จะทำให้เราได้พบกับสันติสุขที่แท้จริง หากทุกๆ คนในโลกตั้งใจปฏิบัติธรรม ให้เข้าถึงพระธรรมภายใน เมื่อนั้นจะซาบซึ้งว่า พระธรรมกายเป็นแหล่งกำเนิดของความสุขที่แท้จริง แล้วคนทั้งโลกจะหันมาแสวงหาสันติภาพอย่างถูกต้อง ด้วยการฝึกใจให้หยุดนิ่งพร้อมๆ กัน เมื่อถึงเวลานั้นสิ่งที่เป็นความปรารถนาร่วมกัน คือ สันติภาพโลก จะบังเกิดขึ้นอย่างแน่นอน พระสัมมาสัมพุทธเจ้าตรัสไว้ใน วินัยปิฎก จุลวรรค ความว่า

“สุขา สงฆสส สามัคคี สมคคานณจनुคคโ
สมคครโต ธมมฐโร โยคกเขมา น ธิสติ
สงฆิ สมคคิ กตวาน กปปิ สคคมติโมทติ.

ความพร้อมเพรียงของหมู่ ให้เกิดสุข การสนับสนุนผู้พร้อมเพรียงกัน เป็นเหตุแห่งความสุข บุคคลผู้ยินดีในความพร้อมเพรียง ตั้งมั่นอยู่ในธรรม ย่อมไม่เสื่อมจากธรรมอันเกษมจากโยคะ นรชนผู้สมานหมู่คณะ ให้พร้อมเพรียงกันแล้ว ย่อมบันเทิงในสุคติสวรรค์ตลอดกาล”

เพราะฉะนั้น การแตกความสามัคคี จึงเป็นสัญญาณของความหายนะ การทะเลาะวิวาทกัน เป็นปากทางแห่งความเสื่อม บัณฑิตจึงสนับสนุนความพร้อมเพรียงกันของหมู่คณะ ความสามัคคีค้ำจุนประเทศชาติและโลกนี้ที่เดียว ไม่ใช่เรื่องเล็กๆ น้อยๆ ถ้าประเทศใดไม่เห็นความสำคัญของอภิธานิธรรม ดังที่กล่าวมาแล้ว ความวัฒนาถาวรของประเทศชาติก็อยู่ได้ไม่นาน

5. รูปแบบการเมืองการปกครองในสมัยของพระพุทธเจ้า (สมัยพุทธกาล)

ประเทศอินเดียในยุคพุทธกาลสามารถแบ่งพื้นที่ออกเป็น 2 ส่วนคือ ส่วนกลางหรือเขตชั้นใน เรียกว่า “มัชฌิมประเทศ” และส่วนรอบนอกหรือหัวเมืองชายแดน เรียกว่า “ปัจฉิมประเทศ” มัชฌิมประเทศเป็นเขตที่มีประชาชนอาศัยอยู่มาก มีความเจริญเป็นศูนย์กลางธุรกิจการค้าและการศึกษา มีนักปราชญ์ราชบัณฑิตมาก แบ่งการปกครองออกเป็น 16 แคว้นใหญ่ๆ คือ อังคะ มคธ กาสี โกศล วัชชี มัลละ เจติ วังสะ กุรุ ปัญจาละ มัจฉะ สุรเสนะ อัสสกะ อวันตี คันธาระ และกัมโปชะ และมีแคว้นเล็กอีก 5 แคว้น คือ สักกะ โกลิยะ ภัคคะ วิเทหะ และอังคตตราปะ รวมเป็น 21 แคว้น ต่อมาในปลายยุคพระเวท อำนาจของพระราชาเพิ่มขึ้น เพราะได้มีการโยงเอาสถาบันกษัตริย์กับเทพเจ้าเข้าด้วยกัน คือถือว่าเทพเจ้าได้มอบสมบัติอันน่านับถือต่างๆ ให้แก่พระราชา แต่ถึงแม้ว่าอำนาจของพระราชาในยุคนั้น แต่พระราชา ก็มีได้ทรงเป็นเผด็จการ เพราะถ้าพระราชาประพฤตินอกทางธรรมะ ประชาชนมีสิทธิขับไล่ต่อต้านพระราชา และพระมหาศรีบรรดภริธรมโหม (พระครูโสภณปริยัติสุธี, 2550 : 28-30) ในเรื่องรูปแบบการปกครองในสมัยพุทธกาลนั้นมีรูปแบบการปกครองที่สำคัญอยู่จำนวน 3 รูปแบบคือ แบบสมบูรณาญาสิทธิราช (ราชาธิปไตย) แบบสภามัคคิธรรม (สหพันธรัฐ) และแบบจักรวรรดินิยม (อตุมรัฐ) ซึ่งมีนัยดังนี้ คือ

5.1. แบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ (Monarchical State) คือรัฐที่ให้อำนาจอธิปไตยในการปกครองบ้านเมืองขึ้นอยู่กับกษัตริย์โดยตรง แต่อาจทรงมอบหมายอำนาจให้กับพระบรมวงศานุวงศ์ หรือบุโรหิต ข้าราชการบริหารไปปฏิบัติแทนได้ ประมุขของรัฐ เรียกว่า ราชา รัฐที่ปกครองในระบบนี้มีความเจริญรุ่งเรืองในแคว้นมคธ โกศล อวันตี และวังสะ การสืบทอดอำนาจมักจะสืบทอดโดยสายเลือด เช่น จากพ่อไปสู่ลูก หรือหลาน ลักษณะการปกครองแบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์หรือแบบราชาธิปไตย เป็นลักษณะการปกครองที่เด่นชัดของสังคมอินเดียโบราณ เพราะมีพระมหากษัตริย์มีอำนาจในการปกครอง ตำแหน่งที่ลดหลั่นลงมาคือ บุโรหิต เสนาบดี แต่ส่วนย่อยมีสภาการปกครองจากจุดย่อย คือ ความ นิคม ชนบท ระดับชนบทยังมีหัวหน้าทำนองเจ้าประเทศราชปกครองอีกด้วย รัฐที่ปกครองแบบราชาธิปไตย เช่น รัฐมคธ รัฐวังสะ รัฐอวันตี เป็นต้น

5.2 แบบสภามัคคิธรรม (Republic State) หรือประชาธิปไตย คือรัฐที่มีอำนาจอธิปไตยในการปกครองมีได้อยู่ที่ประมุขของรัฐแต่เพียงผู้เดียว จะมีสภาหรือสังฆะ เป็นผู้กำหนดนโยบายและมีอำนาจตัดสินใจเกี่ยวกับกิจการบ้านเมือง สภากจะทำหน้าที่เลือกสมาชิกมาเป็นหัวหน้าฝ่ายบริหารเรียกว่า ราชา เช่น วัชชี มัลละ สักกะ เป็นต้น เป็นการรวมกันของหลาย ๆ รัฐแล้วเลือกผู้นำเข้ามา บริหารจัดการ ซึ่งเทียบเท่ากับระบอบประชาธิปไตยในปัจจุบัน กล่าวคือการปกครอง การกำหนดนโยบาย การออกกฎหมาย การตัดสินใจ ปัญหาต่างๆผู้ปกครองจะกระทำโดยมีการปรึกษาหารือกันก่อนมีการถือเสียงส่วนมากในการตัดสินใจ การปกครองแบบสภามัคคิธรรม หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า แบบสาธารณรัฐ ซึ่งแบบสาธารณรัฐนี้ยังแยกออกเป็น 2 แบบคือ แบบสาธารณรัฐเฉพาะตัว เป็นรัฐๆ ไป เป็นการปกครองแบบสภาของตระกูลนั้น ๆ โดย

มีประธานสภาเป็นกษัตริย์เช่นเดียวกัน และแบบสมพันธรัฐ คือรัฐอิสระหลายๆ รัฐมารวมกัน มีการสับเปลี่ยนกันเป็นพระราชอาของสาธารณรัฐ โดยมีการกำหนดอายุของพระราชอา การปกครองแบบสาธารณรัฐ เช่นรัฐวชิช รัฐมลละ เป็นต้น

5.3 แบบจักรวรรดินิยม (Imperialism) คือรัฐที่มีแสนยานุภาพมาก มีอำนาจเหนือรัฐอื่น ๆ ผู้ปกครองจะใช้คำว่า มหาราชา หรือพระเจ้าจักรพรรดิรูปแบบทางการเมืองการปกครองในสมัยพุทธกาลนั้นไม่แน่นอน ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับเมือง หรือนครรัฐนั้น ๆ เช่น บ้านขามมุต ซึ่งปกครองในรูปแบบพิเศษที่พระราชอามอบให้เป็นรางวัล หรือพรหมไทย หรือในกรณีที่พวกพราหมณ์ปกครองเมือง เช่น กรุงเวฏฐที่ปกะ ซึ่งปรากฏตอนที่ยกทัพเพื่อมาชิงพระบรมสารีริกธาตุ เป็น 1 ใน 8 เมืองที่ได้รับการแบ่งปันซึ่งปกติจะเป็นหน้าที่ของสถาบันกษัตริย์ในการปกครองสภาพความเป็นอยู่ของประชาชนมีความเหลื่อมล้ำสูงต่ำต่างกัน ลักษณะทางการเมืองการปกครองจึงขาดเอกภาพมีการแบ่งรัฐใหญ่ รัฐเล็กกระจายกันออกไป รัฐเหล่านี้ปกครองโดยราชา ซึ่งได้อำนาจมาโดยการสืบทอดบ้าง โดยการอาศัยการคัดเลือกจากนักรบบ้าง

วิทยากร เชียงกูล (2548) ได้อธิบายว่าราชาในอินเดียโบราณไม่ได้อ้างว่ามีเทวสิทธิ์ ที่ได้รับมอบหมายจากพระเจ้าเหมือนปรัชญาการเมืองของกษัตริย์ในยุโรป พวกเขาอ้างความเป็นธรรมราชา (ราชาผู้เป็นธรรม) มากกว่าอ้างความเป็นเทวราชา (ราชาซึ่งมาจากเทพเจ้า) ราชาได้รับมอบหมายให้พิทักษ์ปกป้องธรรมะโดยมีพราหมณ์เป็นผู้กำกับดูแล ในสมัยก่อนพุทธกาลวรรณะพราหมณ์เป็นวรรณะที่สูงกว่ากษัตริย์ซึ่งมักเป็นเจ้านครรัฐเล็ก แต่สมัยที่กษัตริย์มีอำนาจแบบจักรพรรดิ วรรณะกษัตริย์สูงส่งกว่าวรรณะพราหมณ์การกล่าวถึงว่ากษัตริย์ต้องเป็นธรรมราชานั้นเป็นไปตามคัมภีร์ หรือทฤษฎี ในทางความเป็นจริง กษัตริย์ที่มีอำนาจมากบางยุคสมัยอาจจะอ้างหรือทำตัวเป็นเทวราชา คือผู้ปกครองที่ใช้อำนาจแบบเผด็จการก็ได้ แม้ว่าในสมัยพุทธกาลจะมีถึง 21 แคว้น (รัฐ) โดยแบ่งรัฐมหาอำนาจออกเป็น 4 รัฐ รัฐขนาดกลาง 12 รัฐ และรัฐขนาดเล็กอีก 5 รัฐ ตลอดพุทธกิจ 45 พรรษาพระองค์ก็ได้ทรงสนับสนุน หรือทรงแสดงแนวคิดถึงระบบการเมืองการปกครองในแง่ของทฤษฎีอย่างทางแนวคิดตะวันตกไม่ ในการนี้พระมหาธรรมรัต อริยมโม ได้มองพุทธกิจใน 3 ด้าน ประกอบไปด้วย

1) พุทธกิจด้านการเมือง โดยเห็นว่าพระพุทธรองค์มิได้เข้าไปเกี่ยวข้องกับกิจการภายในรัฐ แต่อย่างไร ทว่าทรงเข้าไปช่วยแก้ปัญหาและเสนอแนะหลักในการปกครองที่ช่วยทำให้รัฐมีความมั่นคงและสามารถปกครองให้ประชาชนมีความสุข

2) พุทธกิจด้านการบริหาร โดยเทียบกับภาษาบาลีว่า บริหาร เป็นคำที่แสดงความหมายถึงลักษณะของการปกครองว่า เป็นการนำสังคม หรือหมู่คณะให้ดำเนินไปโดยสมบูรณ์ นำหมู่คณะให้พัฒนาไปพร้อมกัน บริหาร อาจบ่งความหมายถึงการแบ่งงาน การกระจายอำนาจ หรือการที่สมาชิกในสังคมมีส่วนร่วมในการปกครองหมู่คณะก็ได้

3) พุทธวิธีในการปกครอง โดยเทียบกับภาษาบาลีว่า ปสาส หรือ อภิบาล และเน้นไปที่ การปกครองสงฆ์เป็นหลัก และอาศัยพระธรรมวินัยว่า การที่พระพุทธเจ้าทรงกำหนดระเบียบปฏิบัติสำหรับ ภิกษุสงฆ์ ถือได้ว่าเป็นหลักในการปกครองและบริหารงานคณะสงฆ์ นอกจากนี้วินัยแล้วยังทรงใช้ธรรมเป็น หลักในการบริหารการปกครองด้วย

จะเห็นได้ว่าเรื่องภายในรัฐ เป็นหน้าที่หรือการจัดการของเจ้าผู้ครองรัฐนั้นๆ แต่ พระพุทธ องค์กรทรงเน้นเรื่องของสังคม การชี้นำสังคมให้มีความเห็นถูกต้องเท่านั้น แนวคิดทางการเมืองการปกครองที่ นักวิชาการสำนักต่างๆ ได้พยายามชี้ว่า คำสอนในพระพุทธศาสนาตรงหรือสอดคล้องกับลัทธิความเชื่อของ ตน หากมองดูที่มาของรัฐที่ปรากฏในพระไตรปิฎกแล้ว พระพุทธองค์แทบไม่แตะต้องเลย

6. พุทธวิธีการสอนสังคมศึกษาที่มุ่งพัฒนาผู้เรียน

ครั้นเมื่อพระมหาโพธิสัตว์ ท่านได้มาจุติยังพระชาติสุดท้าย พระองค์ก็ทรงบรรลุถึงซึ่งสัมมาสัมโพธิ ญาณ ตรัสรู้ชอบได้โดยพระองค์ทรงพบวิโมกข์ธรรม ธรรมอันเป็นเครื่องหลุดพ้นจากการเวียนว่ายตายเกิด อีกต่อไป ครั้งนั้นเอง มวลเหล่าทวยเทพมนุษย์และสัตว์ ล้วนแล้วแต่ยินดีปรีดาอัมเอนใจในธรรมอันประดุจ น้ำอมฤตหลังขลิบดวงจิตของเหล่าสรรพสัตว์น้อยใหญ่ให้ชุ่มเย็นด้วยธรรมปีติ หมู่สัตว์มากมายจำนวนนับไม่ ถ้วน ได้ฟังธรรมและบรรลุธรรมอันเป็นอริยะภูมิวิสัย นับแต่พระโสดาบันจนถึงพระอรหันต์ผลในเวลาอันสั้น พุทธประเพณีที่จะไม่มีการประกาศพระพุทธศาสนาทับเขตกาลเขตสมัยกัน พุทธประเพณีที่พุทธภูมิจะต้อง เอื้อเพื่อในธรรมในความคิด ในการบำเพ็ญบารมีต่อกัน นอกเหนือจากที่ทรงกำหนดแบบแผน แนวทางในการ สร้างบารมี เพื่อความเป็นพระพุทธเจ้าเช่น

6.1 พุทธัตถจริยา ทรงทำหน้าที่ของพระพุทธเจ้า เช่น ทรงวางสิกขาบทเป็นพุทธอาณัติ สำหรับ ควบคุมความประพฤติของผู้ที่เข้ามาบวชในพระพุทธศาสนา ทรงแนะนำให้บรรพชิตและคฤหัสถ์ปฏิบัติให้ ถูกต้องตามหน้าที่ของตน ทรงวางพระองค์ต่อผู้ที่เข้ามาบวชและแสดงตนเป็นอุบาสกอุบาสิกา ในฐานะของ บิดากับบุตร ผู้ปกครองกัลยาณมิตร ศาสดาผู้เอ็นดูเป็นต้น ตามสมควรแก่บุคคลและโอกาสนั้น ๆ จน สามารถประดิษฐานเป็นรูปสถาบันศาสนาสืบต่อกันมาได้

6.2 ญาติัตถจริยา ทรงบำเพ็ญประโยชน์แก่พระญาติ เช่น ทรงมีพระพุทธานุญาตพิเศษ ให้พระญาติ ของพระองค์ที่เป็นเดียริถีย์ (นักรบชนนอกพระพุทธศาสนา) มาก่อน ให้เข้ามาบวชในพระพุทธศาสนาได้ โดย ไม่ต้องอยู่ตติยปริวาสก่อน (ตติยปริวาส คือ วิธีอยู่กรรมสำหรับเดียริถีย์ที่ขอบวชในพระพุทธศาสนา จะต้องประพฤติปริวาส (การอยู่ชดใช้หรืออยู่กรรม) ก่อน 4 เดือน หรือจนกว่าพระสงฆ์พอใจจึงจะอุปสมบท ได้) หรือการที่พระพุทธเจ้าเสด็จไปโปรดพระญาติที่กรุงกบิลพัสดุ์ ทรงแนะนำให้พระญาติซึ่งกำลังจะทำ สงครามกัน ได้เข้าใจในเหตุผล สามารถปรองดองกันได้

6.3 โลกัตถจริยา หมายถึง การบำเพ็ญประโยชน์ของพระพุทธเจ้าแก่ชาวโลกภายหลังจากตรัสรู้และ เสวยวิมุตติสุข (ความสุขอันจากความหลุดพ้นจากกิเลสแล้ว) ทรงบำเพ็ญประโยชน์แก่โลก ในฐานะที่

พระองค์เป็นสมาชิกคนหนึ่งของสังคมโลก ความสำเร็จในจริยาข้อนี้ทรงอาศัยพุทฺทกิจประจำวัน ซึ่งขอกล่าว ยืนยันไว้ในบทนี้อีกพอสังเขปมี 5 ประการ คือ

พุทฺทกิจประการที่ 1 เวลาเช้าเสด็จออกบิณฑบาต เพื่อเป็นการโปรดสัตว์โลกผู้ต้องการบุญ

พุทฺทกิจประการที่ 2 ในเวลาเย็นทรงแสดงธรรมแก่คนผู้สนใจในการฟังธรรม

พุทฺทกิจประการที่ 3 ในเวลาค่ำทรงประทานพระโอวาทให้กรรมฐานแก่ภิกษุทั้งหลาย

พุทฺทกิจประการที่ 4 ในเวลาเที่ยงคืน ทรงแสดงธรรมและตอบปัญหาแก่เทวดาทั้งหลาย

พุทฺทกิจประการที่ 5 ในเวลาใกล้รุ่ง ทรงตรวจดูสัตว์โลกที่อาจจะรู้ธรรมซึ่งพระองค์ทรง แสดงแล้วได้รับผลประโยชน์ตามสมควรแก่อุปนิสัยบารมีของคนเหล่านั้น

พุทฺทกิจประการที่ 5 นี้เอง เป็นจุดเด่นในการทำงานของพระพุทฺธเจ้า จนทำให้ผู้ศึกษา พระพุทฺธศาสนาบางคนมีความรู้สึกว่ “ทำไมคนแต่ก่อนสำเร็จมรรคผลกันง่ายเหลือเกิน” ถ้าศึกษา รายละเอียดแล้วจะพบว่า ไม่มีคำว่าง่ายเลย เพราะนอกจากจะอาศัยวาสนาบารมีของคนเหล่านั้นเป็นฐาน อย่างสำคัญแล้ว การแสดงธรรมของพระองค์นั้น เป็นระบบการทำงานที่มีการศึกษาข้อมูลการประเมินผล การสรุปผล ในการแสดงธรรมทุกครั้ง

บทสรุป

พุทฺธวิธีการสอนสังคมเพื่อการอนุเคราะห์อย่างบูรณาการ คือ การเน้นประเด็นปัญหาหลักของแต่ละชาติ มุ่งไปสู่หลักใหญ่ ๆ 4 ประเด็น คือ เศรษฐกิจ การเมืองการปกครอง ความมั่นคง แต่ละประเด็น ปัญหาล้วนมีความจำเป็นและอิงอาศัยกันและกัน ถ้าเศรษฐกิจดีอย่างอื่นก็พลอยหมดปัญหาไป หรือมีปัญหา ก็เพียงเล็กน้อย ถ้าเศรษฐกิจมีปัญหา อย่างอื่นก็พลอยได้รับผลกระทบด้วย ทำให้เกิดภาวะสะดุดเป็นลูกโซ่ ในฐานะเศรษฐกิจเป็นเรื่องสำคัญอย่างนี้ พุทฺธธรรมจึงมองเห็นว่าการจะลดปัญหาแก้ไขเรื่องเศรษฐกิจให้ลด น้อยลง หรือหมดปัญหา ต้องมีการศึกษาหลักคำสอนทางพระพุทฺธศาสนา และนำมาปรับใช้กับ ชีวิตประจำวัน จึงจะสามารถแก้ไขปัญหาได้ หลักพุทฺธธรรมที่จะนำมาศึกษาในบทเรียนนี้ สามารถแก้ปัญหา เศรษฐกิจได้อย่างแน่นอน เพียงแต่ผู้ศึกษาต้องนำไปประพฤติปฏิบัติอย่างจริงจังเท่านั้น เพราะนี่ คือ คำสอน ของพระพุทฺธเจ้า เป็นคำสอนของผู้หมดปัญหา สิ่งทีนำมาสอนจึงเป็นไปเพื่อหมดปัญหา มิใช่เป็นไปเพื่อให้เกิดปัญหา ทุกระดับของสังคมสามารถนำหลักพุทฺธธรรมไปปฏิบัติเพื่อขจัดปัญหาได้อย่างเหมาะสม ปัญหา จึงอยู่ที่ผู้ปฏิบัติ มิใช่อยู่ที่หลักการและวิธีการ เช่นเดียวกับคนไข้ การที่โรคจะหาย คนไข้ต้องรับประทานยา ตามคำสั่งของแพทย์ มิใช่หายเพราะแพทย์สั่ง คำสอนทางพระพุทฺธศาสนามีไว้ให้คนปฏิบัติตาม ผู้ปฏิบัติจะ ได้รับประโยชน์เอง โดยไม่ต้องรอฟังคำสั่งจากใคร ๆ

เอกสารอ้างอิง (References)

- พระครูโสภณปริยัติสุธี (ศรีบรรตรดิธมโม). (2550). *ทฤษฎีรัฐศาสตร์ในพระไตรปิฎก*. พระเยา : หอวัฒนธรรมนิทัศน์วัดศรีโคมคำ.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต). (2533). *ทิศทางการศึกษาคณะสงฆ์*. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต). (2547). *ธรรมนุญชีวิต*. พิมพ์ครั้งที่ 12. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์การศาสนา.
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. *พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย*. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539.
- วิทยากร เชียงกุล. (2548). *ปรัชญาการเมือง เศรษฐกิจ สังคม*. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์สายธาร.
